

УДК 330.342

Гончарова В. Г.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри обліку і аудиту Запорізького національного університету

МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто сучасний стан інноваційної діяльності в Україні. Наведено основні перешкоди, які затримують процес стимулювання інноваційного регіонального розвитку. Удосконалено методичні підходи до вибору моделей стимулювання інноваційного розвитку підприємств регіонів, що визначають основні напрями інституціональних змін та формування нових інституцій відповідно до виконуваних функцій у регіональній інноваційній системі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, управління, механізм, ефект, фінансування, регіональна система, стимулювання, модель, інституції.

В данной статье рассмотрено современное состояние инновационной деятельности в Украине. Приведены основные препятствия, которые задерживают процесс стимулирования инновационного регионального развития. Усовершенствованы методические подходы к выбору моделей стимулирования инновационного развития предприятий регионов, которые определяют основные направления институциональных изменений и формирования новых институций в соответствии с выполняемыми функциями в региональной инновационной системе.

Ключевые слова: инновационное развитие, конкурентоспособность, управление, механизм, эффект, финансирование, региональная система, стимулирование, модель, институции.

In this article the modern consisting of innovative activity is considered of Ukraine. Basic obstacles which detain the process of stimulation of innovative regional development are resulted. The methodical going is improved near the choice of models of stimulation of innovative development of enterprises of regions which determine basic directions of institutive changes and forming of new institutіуіі in accordance with executable functions in the regional innovative system.

Keywords: innovative development, competitiveness, management, mechanism, effect, financing, regional system, stimulation, model, institution.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних систем виникає необхідність досягнення високих і стабільних темпів економічного зростання, яке досягається за рахунок переважно інноваційних чинників. Поступове вичерпання запасів традиційних ресурсів і збільшення їх цін, розгортання жорсткої конкурентної боротьби на міжнародних ринках факторів виробництва при постійному зростанні та ускладненні кінцевих і проміжних потреб суспільства унеможливило економічний розвиток за рахунок застосування екстенсивних чинників. Тільки та економіка, яка здатна до прискореного оновлення основних засобів, технологій, продукції, до ефективного підвищення швидкості дифузії новітніх досягнень науки і техніки, досягає сьогодні перспективної конкурентоспроможності. Саме тому обґрунтування ефективної економічної політики у регіональній економіці потребує дослідження основних напрямів інституціональних змін, формування нових інституцій відповідно до виконуваних функцій у регіональній інноваційній системі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження та розробки з питань впровадження та стимулювання інновацій підприємств відображені в роботах таких вітчизняних науковців та вчених близького зарубіжжя: З. Варналій, М. Гамана, В. Геєця, М. Кондратьєва, М. Кожевнікової, М. Пашути, А. Никифорова, Л. Федулова та інших. Водночас, незважаючи на низку напрацьованих вчень щодо створення моделі стимулювання інноваційного регіонального розвитку, стимулювання державою інновацій на регіональному рівні, розроблення стратегічних інноваційних пріоритетів, що визначають основні напрями інституціональних змін та формування нових інституцій відповідно до виконуваних функцій у регіональній інноваційній системі, залишається дискусійним і актуальним на сьогодні.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування механізму стимулювання інноваційного регіонального розвитку та стратегічних інноваційних пріоритетів, що визначають основні напрями інституціональних змін та формування нових інституцій відповідно до виконуваних функцій у регіональній інноваційній системі.

Виклад основного матеріалу. Головною умовою досягнення довготривалих позитивних темпів економічного розвитку як економіки країни загалом, так і окремих регіонів, є активна інноваційна та інвестиційна сфери діяльності.

Інноваційна діяльність, як вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт, введений на ринок, в новий чи покращений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, чи новий підхід до соціальних послуг.

За даними міжнародних фінансових організацій, поданими у фахових виданнях, Україна належить до країн із дуже низьким рівнем високотехнологічної продукції в експорті (5%), тоді як у середньому цей показник у світі досягає 21% (Філіппіни – 65%, США – 32%, Ірландія – 41%, Росія 13%) [5].

Роль інноваційних процесів для економічного зростання України вже давно є беззаперечним фактом, але їх активізація потребує активного державного регулювання. Проте питання постає не в формуванні загальних теоретичних напрямів державної інноваційної політики, а в пошуку шляхів та моделей щодо стимулювання інноваційних процесів з боку держави, які фактично здатні сприяти розвитку національної економіки.

На сучасному етапі інноваційний сектор економіки має низькі показники розвитку, що вказують на доволі неефективне здійснення інноваційної політики в державі. Таким чином, існує потреба у подальшій оптимізації шляхів стимулювання інноваційного розвитку України, які спиратимуться як на наявний досвід України, так і зарубіжний досвід.

Необхідно зазначити, що в Україні законодавчо передбачені заходи із стимулювання інноваційного розвитку – зокрема, ухвалено Закони України “Про інноваційну діяльність”, “Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку наукоємних технологій”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”. Однак дія окремих положень цих законів або призупинялась на певний період, або механізми регулювання та стимулювання інноваційної діяльності на практиці не є достатньо ефективними, крім того, не відзначається стабільністю державна політика щодо інноваційної інфраструктури (технопарків, технологічних інкубаторів), особливо в частині забезпечення їм передбачених законодавством пільг [9].

Основними чинниками, які сприяють інноваційному регіональному розвитку будь-якої країни, в тому числі і України є бюджетне фінансування та ефективна податкова політика. Сучасна система фінансування інноваційної діяльності повинна формуватися на принципах цільової орієнтації, логічності й обґрунтованості, юридичної захищеності механізмів фінансування, наявності різних джерел ресурсів, комплексності, адаптивності і гнучкості, що передбачає постійну спрямованість на умови динамічних змін у зовнішньому середовищі. Реалізація цих принципів можлива лише за умови існування певного фінансового механізму (рис. 1), тобто сукупності методів і важелів фінансового впливу на інноваційну сферу діяльності та відповідної системи індикаторів й інструментів, які надають можливість оцінити цей вплив.

Одним із найбільш проблемних питань вдосконалення механізму фінансування наукових досліджень регіонів є вибір оптимального співвідношення між базовим та програмно-цільовим фінансуванням. Програмно-цільове фінансування застосовується, як правило, на конкурсній основі для науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням; проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

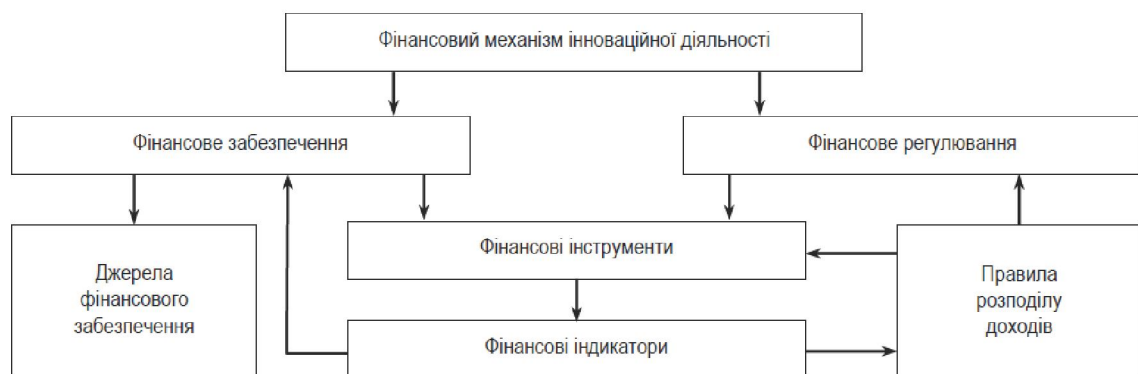

Рис. 1. 1. Фінансовий механізм регіональної інноваційної діяльності

Сьогодні обсяги програмно-цільового фінансування наукових та науково-технічних розробок у сфері пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки залишаються незначними.

Головною причиною сповільненого розвитку інноваційних процесів є низький рівень обсягів фінансових ресурсів, які спрямовуються в інноваційну сферу регіонів.

За офіційними даними Держкомстату розмір фінансування інноваційної діяльності від різних можливих джерел за період з 2000 до 2009 року подано в таблиці 1.

Аналізуючи дані поданої таблиці, можна дійти таких висновків, що фінансування інноваційної діяльності здійснюється переважно за власні кошти підприємств. Найменші показники належать фінансуванню з боку держави та іноземних інвесторів.

Якщо говорити про фінансування з боку іноземних інвесторів, то, справді, для них з сучасною неефективною та не вигідною податковою політикою України немає стимулу для того, щоб інвестувати кошти в інноваційні проекти.

Таблиця 1
Джерела фінансування інноваційної діяльності

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
1	2	3	4	5	6
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217
2001	1971,4	1654	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93	130	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127	1512,9	1140,6

* Джерело: систематизовано за [2]

Тому, якщо держава хоче залучити іноземних інвесторів, то необхідно ввести дослідницький податковий кредит, який дасть можливість зменшити суми нарахованого податку на прибуток, що надається суб'єктові господарювання в обсязі, що дорівнює встановленому відсотку від обсягу витрат суб'єкта господарювання на НДДКР у поточному році, який не перевищує встановленого відсотка річного прибутку підприємства (США, Італія, Японія, Канада, Австрія, Бельгія, Угорщина тощо) [8].

Розглянемо також детальніше фінансування інноваційної діяльності безпосередньо з боку держави (рис. 1).

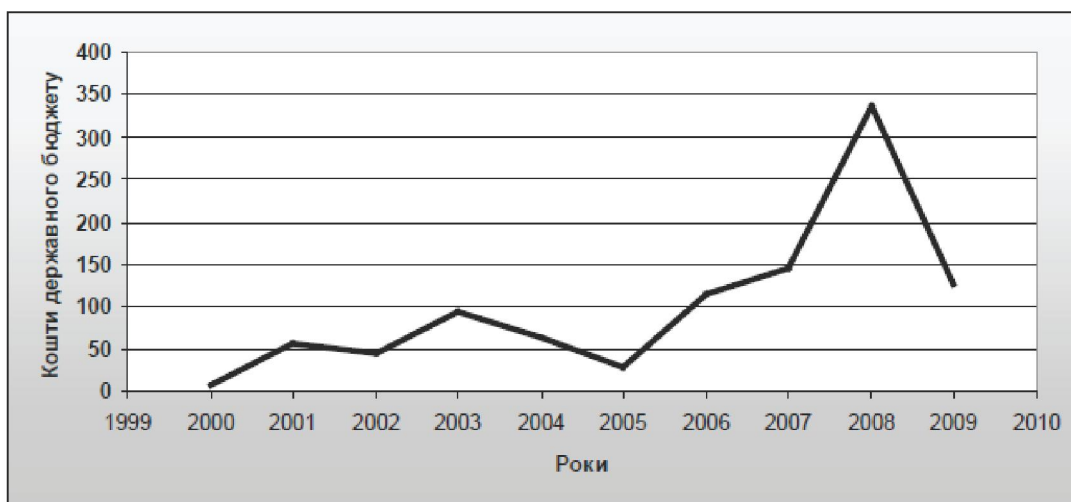

Рис. 1. Державне фінансування інноваційної діяльності

Отже, кошти державного бюджету з 2000 року поступово зростали і досягли найбільшої позначки у 2008 році, тобто з 2000 до 2008 року фінансування інноваційного розвитку країни за державної підтримки зросло з 7,7 млн грн до 336,9 млн грн, а це майже в 44 рази. Як негативне явище спостерігається

скорочення державних коштів на здійснення інноваційної діяльності у 2009 році (на 209,9 млн грн) порівняно з попереднім роком [1].

Одним із перспективних напрямків реалізації програмно-цільового державного регулювання інновацій є договірне фінансування. Тобто це фінансування полягає в тому, що фінансування здійснюється на основі договорів між замовниками і підрядниками. Реалізація державної підтримки інноваційної діяльності за допомогою договірної фінансування передбачає, що в ролі замовника НДДКР виступає держава, а підрядником є фірма – виконавець, тобто підприємство.

В Україні законодавчо визначено спрямування завдань державного замовлення за рахунок коштів державного бюджету на проведення наукових досліджень і розробок, проектних і конструкторських робіт, які мають інноваційну спрямованість: розв'язання найважливіших природничих, технічних, гуманітарних проблем; створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів; прискорення технологічного оновлення реального сектора економіки; сприяння збільшенню обсягів виробництва і розширенню ринків збуту вітчизняних конкурентоспроможних та імпортозамінних товарів і послуг [4]. Але обсяги фінансування інноваційної діяльності за системою держзамовлень в Україні залишаються незначними. Це пов'язано як з обмеженістю доходів держбюджету, так із недостатньою ефективністю фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Тому сьогодні ведеться постійний та активний пошук ефективного фінансування НДДКР.

Розробка державною єдиної моделі фінансування інноваційного розвитку підприємства вимагає розв'язання низки завдань: по-перше, досить важливо визначити параметри динаміки реалізації інноваційних чинників розвитку та врахувати їх у функції фінансування ефективності і продуктивності інноваційної діяльності; по-друге, при побудові функції фінансування необхідно подолати розбіжності між характеристиками функції фінансування та продукування інновацій. По-третє, необхідно врахувати характеристики циклічності інноваційного розвитку і в межах цієї задачі представити в єдиному вигляді характер реалізації технологічного циклу розвитку та циклу росту капіталу. Отже, фінансова підтримка інноваційної діяльності є одним з найважливіших чинників стимулювання її розвитку.

Для вирішення проблеми пошуку фінансових ресурсів для інноваційного розвитку доцільно використовувати досвід розвинених країн світу, наприклад, США, де законодавчо визначено, що пенсійні фонди повинні інвестувати принаймні 15% доходів у практичну економічну діяльність, це створює умови для потужного фінансування венчурних фондів. Також державі доцільно створити позабюджетні та венчурні фонди, оскільки саме цей підхід стимулює приватних інвесторів до вкладання коштів у зазначені фонди. Таким чином, створюється механізм страхування венчурних інвестицій. Венчурні фонди фінансують інноваційні підприємства в галузі високих технологій та застосовують різноманітні методи фінансування, такі як: позики, викуп частки акцій підприємства та ін. [3].

Також варто врахувати те, що існують і незадіяні зовнішні джерела фінансування інноваційних перетворень – це кошти, вивезені з України у формі іноземних інвестицій або ж нелегальними каналами. Станом на 01. 01. 2009 р. з України у формі прямих іноземних інвестицій було вивезено близько 6198,6 млн дол. США, з яких 94% (5826,1 млн дол. США) було спрямовано на Кіпр, де знаходиться одна з офшорних зон [4].

Без надійної фінансової бази, стабільних джерел та дієвих фінансових стимулів інноваційні проекти можуть залишити на рівні нездійснених можливостей.

Наступним головним важелем у стимулюванні інноваційної діяльності є ефективна податкова політика. Податкова система України сьогодні характеризується низкою недоліків, які гальмують інноваційно-інвестиційну діяльність. Недосконалість вітчизняної податкової системи проявляється в таких аспектах: складність податкового регулювання; необгрунтована нерівномірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання; відміни податкових пільг.

Дослідження сучасних науковців [1, 3, 5, 6] свідчать, що інституціональні чинники розвитку інновацій в економіці є визначальними в Україні. Проте сьогодні поки що відсутнє повне закріплення традиційних ринкових регуляторів на макрорівні у формі права і організацій; на формування ефективного інституціонального механізму формування інноваційної системи впливають важливі інституційні засади, відсутність яких справляє негативний вплив на інноваційний клімат держави.

Теоретико-методологічна база інноваційної політики країни є основою для обгрунтування майбутніх програм розвитку на засадах принципу планомірності, прозорості, передбачуваності, комплексності інноваційної політики, високої результативності окремих елементів та досягнення синергетичного ефекту від взаємодії.

Єдина науково обгрунтована і затверджена на урядовому рівні модель інноваційного розвитку країни визначає вибір України за багатьма альтернативними варіантами.

Концептуальна програма розвитку передбачає черговість, терміни, обсяги необхідних ресурсів, інструментарій та механізми функціонування складових інноваційної системи.

Інформаційно-комунікативний сектор, охоплюючи систему інформаційного забезпечення самоврядних органів та формування двосторонніх зв'язків між ними та інноваційною спільнотою, визначає темпи розвитку окремих інститутів інноваційної системи та процеси активізації процесів виробництва новачій взагалі.

Практичний досвід ринкової трансформації показав, що формування і безперерйне функціонування нової економічної системи потребує чітко скоординованого здійснення процесу інституціоналізації на рівні регіонального управління інноваційним розвитком у промисловості, науці і техніці [6]. Відсутність ефективних інституційних засад пояснює, чому часом закони і контрактні настанови починають діяти не в автоматичному режимі, як то личить формальним інституціям, а залежно від того, чи є у зацікавлених осіб достатньо ресурсів, щоб продукувати інновації в економіці. Так, важливим завданням держави стає створення та удосконалення інституціонального механізму формування інноваційної системи.

На наш погляд, інституціональний аспект інноваційного розвитку держави доцільно розглядати крізь призму інституціонального механізму формування регіональних інноваційних систем (РІС), що передбачає тісну взаємодію у межах визначеного інституціонального поля таких елементів: інституцій наукової системи, інституцій сфери виробництва, інституцій науково-технічної та інноваційної інфраструктури, державних та регіональних органів влади, суб'єктів господарської діяльності з метою розвитку систем створення, трансформації і практичного використання нового знання (рис. 2).

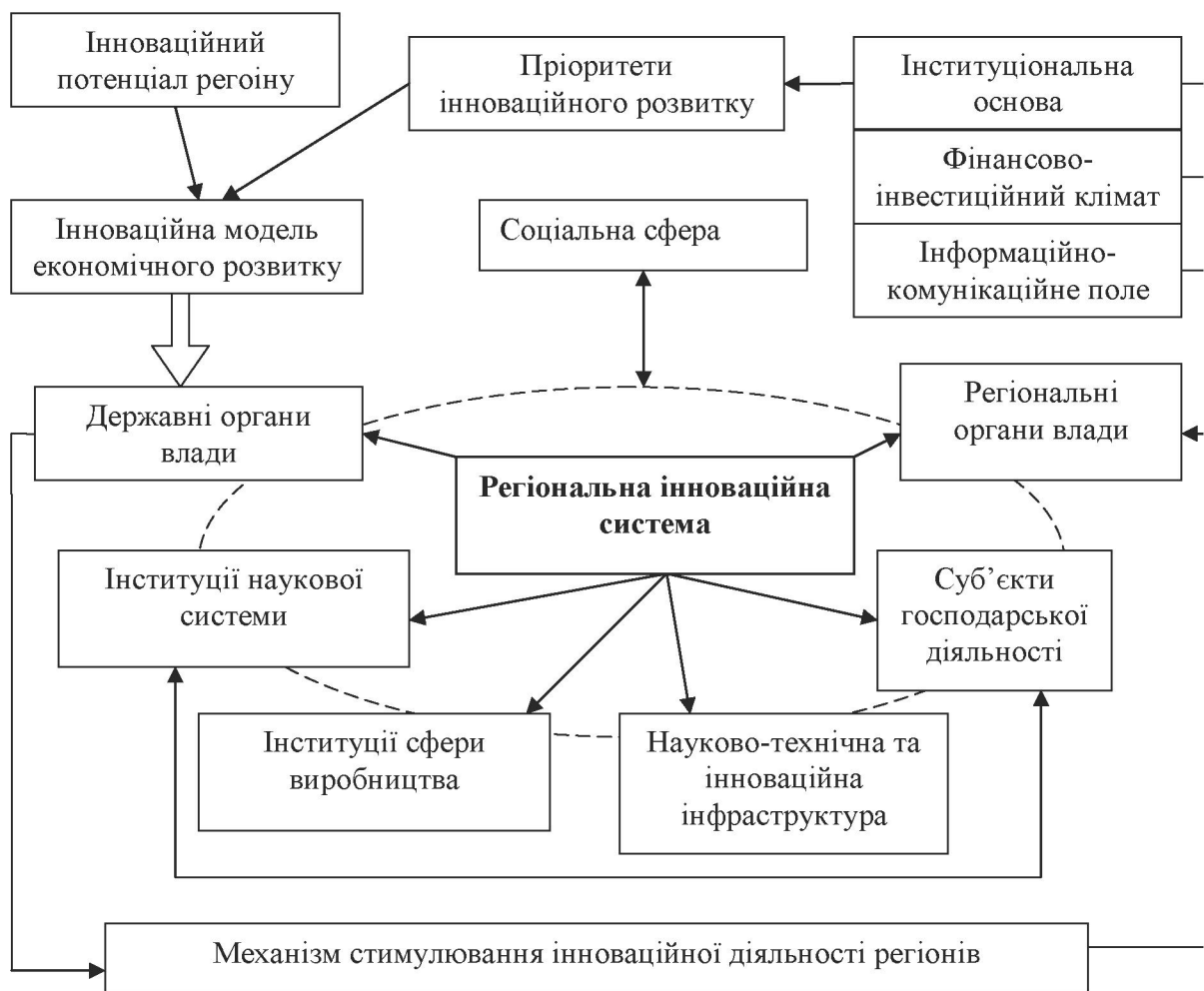

Рис. 2. Інституційний механізм формування регіональної інноваційної системи (узагальнено, адаптовано та систематизовано автором за [1])

Підґрунтям для формування регіональної інноваційної системи стали численні "об'єктивно задані для кожної країни чинники разом із її розмірами, наявними природними ресурсами, географічним положенням і кліматом, особливостями історичного розвитку інститутів держави і формами підприємницької діяльності. Ці чинники є довгостроковими детермінантами напряму і швидкості еволюції інноваційної активності" [5].

Структура РІС охоплює єдність ієрархічної, функціональної підсистем та системи забезпечення (рис. 3).

Рівні ієрархічної підсистеми характеризують масштаби реалізації інноваційних проектів та визначають особливості взаємодії інституцій по вертикалі. Кожний з цих рівнів має власне коло поставлених завдань, норм і правил їх виконання, які при використанні вдалого механізму їх узгодження створюють додатковий синергетичний ефект. Наприклад, функціонування системи експертизи в Україні забезпечується за рахунок дії взаємопов'язаних інститутів, які здійснюють експертизу на державному (Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України), галузевому (інвестиційні управління, фонди міністерств і відомств), регіональному (обласні та міські адміністрації) та комерційному (інвестиційні фонди, банки, страхові компанії, консалтингові фірми) рівні.

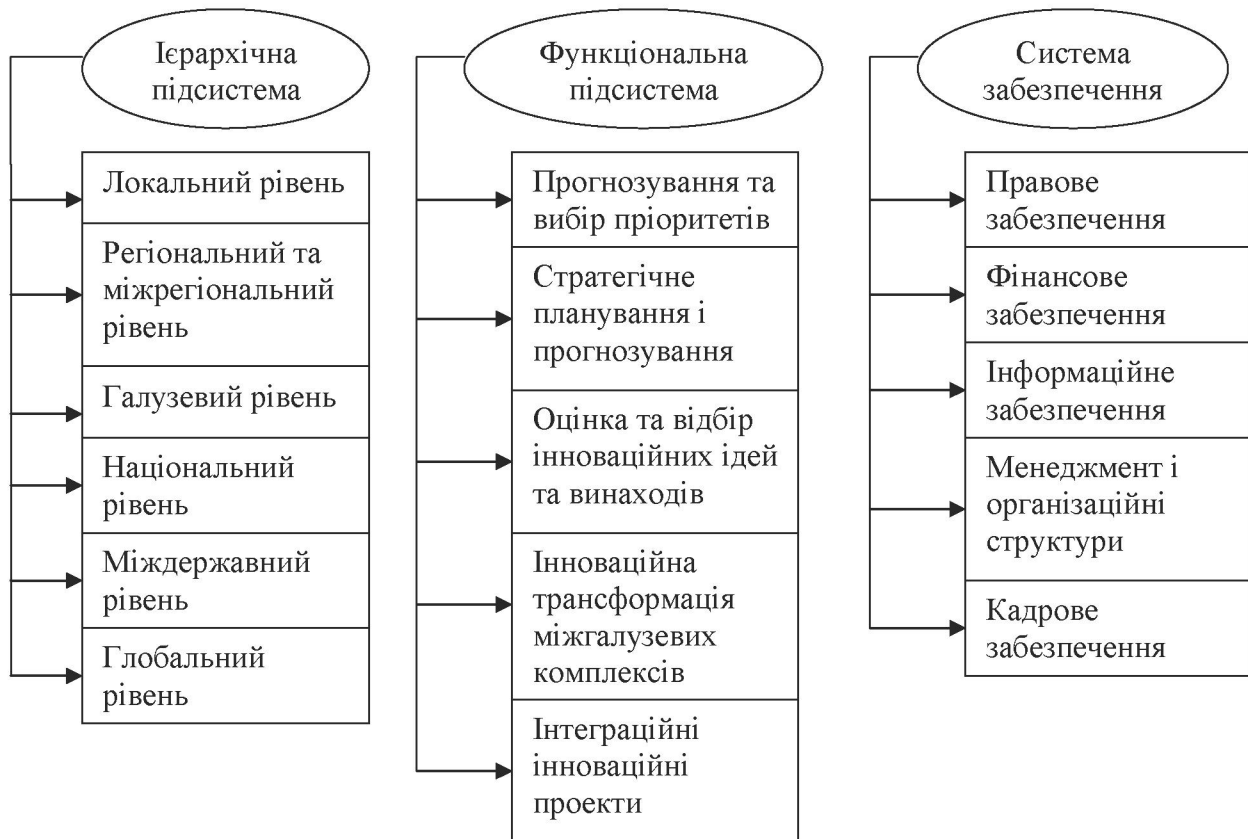

Рис. 3. Структура регіональної інноваційної системи (авторське бачення)

Функціональна підсистема, охоплюючи етапи науково-технічного та інноваційного прогнозування, стратегічного планування, оцінки та відбору для інноваційного освоєння винаходів та інших результатів науково-технічної діяльності, інноваційної трансформації народногосподарського комплексу, характеризує механізм обґрунтування стратегічних інноваційних пріоритетів, що визначають основні напрями інституціональних змін та формування нових інституцій відповідно до виконуваних функцій у НІС.

Система забезпечення РІС передбачає ефективну взаємодію її основних інституцій:

- фінансове забезпечення – економічні відносини з приводу фінансування інноваційної сфери шляхом відтворення Бюджету розвитку, створення міжрегіональних інноваційних фондів, мережі венчурних підприємств, розвитку інноваційного кредиту і страхування, експертизи та інноваційного наповнення програм, залучення іноземних інвестицій з метою реалізації інноваційних проектів;

- інформаційне забезпечення – система доступу учасників інноваційного процесу до інформації щодо наукових відкриттів, винаходів, інновацій у країні та за кордоном, направлень та перспектив соціально-економічного та науково-технічного розвитку;

- інноваційний менеджмент охоплює заходи організації управління розробкою та реалізацією інноваційних програм і проектів; партнерство бізнесу, держави та суспільства в інноваційному розвитку; моніторинг і контроль виконання програм;

- кадрове забезпечення інноваційної діяльності передбачає підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації учених, конструкторів, інженерів, робітників відповідно до провідних напрямів науково-інноваційного розвитку, інноваційне наповнення програм навчання у середній та вищих школах, системи дистанційного навчання.

Отже, нами визначено національні інноваційні системи як сукупність інститутів та інституцій приватного і державного секторів, які самостійно та у комплексі з інституційними, правовими та соціально-економічними заходами управління інноваційним розвитком здійснюють всі стадії інноваційного процесу з метою формування національних стратегічних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Висновки. Таким чином, акцентовано увагу на тому, що інституціональний механізм формування регіональної інноваційної системи – складна система взаємопов'язаних структур, які займаються виробництвом і комерційним впровадженням наукових знань та технологій у межах національних кордонів, а також комплекс інституцій правового, фінансового і соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають міцні національні коріння, традиції, політичні й культурні особливості. Обґрунтовано, що чинниками високої ефективності механізму є рівень інтеграції в глобальну інноваційну систему, конкурентоспроможний підприємницький сектор та сучасна інформаційна інфраструктура регіонів. Визначення ролі держави у становленні інноваційної системи дозволило виокремити в інституціональному механізмі РІС три обов'язкових складові: систему державної підтримки фундаментальних і прикладних досліджень; різноманітні форми та джерела фінансування; непряме стимулювання та підтримку досліджень, інноваційного підприємництва.

Література:

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення / [О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін.]. – Донецьк, 2010. – 328 с.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики : навч. посібн. / З. С. Варналій. – 4-те вид., [стер.]. – К. : Вид-во "Знання", 2008. – 432 с.
3. Галиця І. О. Механізми функціонування технопарків та бізнес-інкубаторів / І. О. Галиця // Економіка промисловості. – 2009. – № 4. – С. 22-32.
4. Гаман М. Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні // Вісн. нац. академії держ. управління. – 2010. – № 1. – С. 213–214.
5. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2009. – 272 с.
6. Жданов В. П. Інноваційні механізми регіонального розвитку / В. П. Жданов. – Калінінград: БІЕФ, 2008. – № 4.
7. Кожевнікова М. К. Удосконалення механізму формування інноваційної системи на регіональному рівні / М. К. Кожевнікова, О. Е. Кропотіна // Регіональна економіка і управління [Електронний ресурс]. – № 2. – Режим доступу: www.weforum.org.
8. Никифоров А. Є. Програмно-цільове управління інноваційним розвитком економіки / А. Є. Никифоров // Проблеми науки. – 2007. – № 10. – С. 2-7.
9. Єфименко Т. І. Формування конкурентоспроможної податкової системи як чинник розбудови державно-приватного партнерства в Україні / Т. І. Єфименко // Наук. вісн. НУ ДПСУ (економіка, право). – 2009. – № 1 (44). – С. 18-23.